

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІЛОЛОГІЇ

СТИЛІСТИКА МОДЕРНОГО ЧАСУ

**Колективна монографія до ювілею
Заслуженого діяча науки і техніки України,
члена-кореспондента НАН України,
доктора філологічних наук, професора
Лариси Шевченко**

Київ
Видавництво Ліра-К
2024

УДК 811.161.2'27(038)
С80

*Рекомендовано до друку Вченою радою ННІ філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 13 від 28 червня 2024 р.)*

Рецензенти:

чл.-кор. НАНУ, д-р філол. н., проф. О.О. Тараненко
д-р філол. н., проф. К.Ю. Голобородько
д-р філол. н., проф. І.В. Смушинська

Авторський колектив:

Т.В. Бовсунівська, Д.В. Дергач, Ю.Б. Дядищева-Росовецька,
А.П. Загнітко, В.Л. Івашенко, О.В. Климентова, Т.А. Космеда,
О.І. Луценко, О.О. Маленко, А.К. Мойсієнко, С.В. Овсейчик,
О.А. Олексенко, О.В. П'ятецька, Т.В. Радзієвська, Р.П. Радишевський,
Д.Ю. Сизонов, О.С. Снитко, О.А. Стишов, Л.І. Шевченко, Л.В. Шулінова,
В.І. Ярмак

С80 **Стилістика** модерного часу : [колективна монографія до ювілею Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Лариси Шевченко]. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 464 с.
ISBN 978-617-520-895-3

Колективну монографію присвячено ювілею Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Лариси Шевченко.

Актуальні питання модерної стилістики розглядаються в контексті динаміки традиційних та інноваційних дослідницьких епістем у галузі гуманітарного знання. Вибудовуються фахові паралелі з авторитетним пошуком професора Лариси Шевченко, асоційованим із науковою школою в сучасному національному мовознавстві.

Видання розраховано на науковців, дослідників-стилістів, усіх тих, хто цікавиться інноваційними напрямками модерної стилістики.

Видавничий проєкт

“Ідеї, постаті, тексти в українській культурі”

УДК 811.161.2'27(038)

ISBN 978-617-520-895-3

© Автори розділів, 2024
© Видавництво Ліра-К, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Ректора Київського національного університету
імені Тараса Шевченка професора Володимира Бугрова 6

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Директора Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка професора Григорія Семенюка 8

РОЗДІЛ 1. AD FONTES 11

Лариса Шевченко

Функціонально-стилістичний аналіз лексики передової
газетної статті..... 13

РОЗДІЛ 2. ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ НА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОВОЗНАВСТВА 33

Флорій Бацевич

Лінгвістичні аспекти поняття письма в концепціях
Р. Барта та Ж. Дерріди 35

Дмитро Дергач

Медійна жанрологія в дискурсі інтелектуалізму 48

РОЗДІЛ 3. МЕДІАЛІНГВІСТИКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 67

Олена Маленко

Мовні траєкторії українського медійного дискурсу
в дослідницьких завданнях медіалінгвістики 69

Дмитро Сизонов

Лариса Шевченко – фундатор української
медіалінгвістики (поліфонія проривних ідей
та поглядів ученого) 89

РОЗДІЛ 4. ТЕРМІНО- ТА ЛЕКСИКОГРАФІЯ У ФОКУСІ МОДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	109
<i>Анатолій Загнітко</i>	
Сучасна лінгвістична термінографія: системно- структурний та функційно-когнітивний виміри	111
<i>Вікторія Іващенко</i>	
Засади медійного словникарства в практиці створення лексичного мінімуму медіазнавця.....	130
 РОЗДІЛ 5. ДИНАМІКА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ІДЕЙ У НАЦІОНАЛЬНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	 161
<i>Олександр Стишов</i>	
Лексико-семантична динаміка в сучасній українській мові	163
<i>Лариса Шулінова</i>	
Лінгвостилістична жанрологія: функціональний аспект диференціації	192
<i>Юлія Дядищева-Росовецька</i>	
Рефлексії Лариси Шевченко в царині розробки концепції літературної мови	204
<i>Оксана Луценко</i>	
Лінгвостилістична проблематика у наукових дослідженнях Лариси Шевченко	218
 РОЗДІЛ 6. СЛОВЕСНА КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯНСЬКОГО СВІТУ В ДИСКУРСІ МОДЕРНОЇ СТИЛІСТИКИ.....	 233
<i>Ростислав Радишевський</i>	
Поет Лев Венглінський – учасник азбучної війни на Галичині	235
<i>Тетяна Бовсунівська</i>	
Втаємничений пілігрим Адама Міцкевича і мовчазний Кобзар Тараса Шевченка: пов'язаність ідеологем романтизму	248
<i>Вероніка Ярмак</i>	
Семантична парадигма й естетичний ресурс найменувань кольорів у романі Мілети Продановича “Ультрамарин”	261

Олександр Стишов

<https://orcid.org/0000-0001-6192-255X>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У сучасній лінгвістичній науці вже аксіоматичним стало твердження, що найдинамічніше розвивається лексико-семантичний рівень (або підсистема) певної живої мови під впливом позамовних (їх слушно вважають домінантними [Шевченко 2014]) і внутрішньомовних чинників. Тож українська мова ХХІ сторіччя не є винятком. Особливо в сучасну інформаційну добу, коли спільноти продукують усе нові й нові номінації для позначення інноваційних понять, реалій, явищ, ознак, дій та процесів. Постійні й невинні зміни в соціумах і в доквітлі, інтенсивна електронна комунікація активізували й процеси неологізації, а тому лексико-семантичні підсистеми багатьох мов зазнають значних кількісних і якісних змін. Сучасний світ змінюється настільки бурхливо, що при цьому не може не змінюватися людина, її свідомість (і мовна зокрема), її спосіб мислення (і мовомислення зокрема), її комунікативні інтенції, комунікативні стратегії і тактики [Космеда, Осіпова, Сліпецька 2021: 28]. Вивчення динамічних процесів у мовах було, є та завжди залишатиметься важливою проблемою лінгвістики.

Дослідженню динаміки словникового складу сучасних мов нині присвячено немало робіт українських мовознавців, таких, як: С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Шевченко, К. Городенська, Н. Клименко, Ю. Зацний, Є. Карпіловська, Б. Ажнюк, Л. Мацько, Л. Струганець, А. Нелюба, Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, А. Архангельська, М. Навальна, Т. Коць, Л. Кислюк, Т. Левченко, О. Кирилук, А. Таран, О. Ляхова М. Бойчук, Т. Панченко, К. Ладоня, Ю. Молоткіна, П. Мариненко, О. Дзюбіна та багатьох ін.) і зарубіжних учених: К. Гутшмідт, І. Онхайзер, У. Квастгоф, Ж.-Ф. Саблайроллес, М. Сарі, С. Кук, Х. Кемада, Д. Бернар,

Х. Ядацька, К. Вашакова, Ц. Аврамова, О. Мартінцова, К. Вачкова, В. Радєва, Ц. Аврамова, Ю. Балтова, Д. Благоева, В. Янушева, М. Стояноська, Т. Пішковіч, А. Мілковіч та багато ін. Однак зміни в лексиці сучасної української мови відбуваються настільки інтенсивно, що це потребує їх постійної фіксації, уведення до словників нових і актуалізованих лексем, а також ґрунтовних комплексних праць. Отже, актуальність таких досліджень була й залишається беззаперечною. Варто простежити основні процеси й тенденції динамічного розвитку словникового складу, що намітилися й активно діють як у літературній, так і в загальнонародній українській мові першої чверті ХХІ ст.

Фактичним матеріалом аналізу є масив нових і актуалізованих слів (понад 570 одиниць), дібраних із інтернетного, масмедійного, художнього дискурсів, а також почасти зафіксованих у живому розмовному мовленні українців. Неочікувана поява будь-якого нового надважливого явища чи події в житті соціуму провокує в масовій комунікації “неологічний бум”. Адже саме неологізми, як слушно твердить Є. Карпіловська, відіграють домінуючу роль у “зміні як українськомовного “креслення” дійсності в цілому, так і «креслення» окремих її об’єктів, їх сукупностей чи реальних і ментальних просторів, з ними пов’язаних” [Карпіловська 2010: 91], а тому неологізацію вважаємо надважливим процесом мовної динаміки в різних сферах комунікації. Засвідчено, що у своїй структурі більшість нових слів містять такі основні складники – номінативний, експресивний, оцінний, когнітивний. Такі слова вивчає нова наука – неолінгвістика. “Поняття ‘неолінгвістика’ є одним із наукових, а отже, предметних маркерів інформаційної ери в цивілізації. <...> Лінії дискусії окреслюють дуалізм традиційних парадигм, із усім спектром наукових досягнень, результатів й апробованих методів аналізу мовних явищ, а в іншій частині спектра – інноваційного знання, співмірного з часом цивілізації, викликами та тенденціями її розвитку” [Шевченко 2018: 22].

Характерно, що в досліджувану добу динаміці української лексико-семантичної підсистеми передусім сприяють активна деривація й численні нові етранжизми та колоквіалізми, частково – соціальні діалектизми, актуалізовані слова та ін.

Зібраний значний корпус фактичного матеріалу засвідчує, що саме словотворення найбільш інтенсивно сприяє збагаченню словникового складу сучасної української мови як на базі питомих дериваційних ресурсів, так і запозичених (нових чи давніх). Хоча варто акцентувати, що, за нашими спостереженнями, відбувається надання більшої переваги чужомовним дериваційним ресурсам. Передусім це стосується давно засвоєних і нових входжень, що стають твірними основами для нових слів: *мультитест* “тест, що містить питання або завдання з багатьох предметів”, *рашизм* “злочинна шовіністична ідеологія так званого “русского міра””; *смартфоновомбі* “особа, яка має залежність від смартфона” та ін. Пор.: *На контракт вступ за результатами мультитесту буде відбуватись лише на висококон’юнктурні спеціальності* [<http://edu.zt.ua>]; *...корисна порада для усіх “смартфоновомбі”*: *це вже є залежністю, зробіть паузу!* [www.dw.com] та ін. Також засвідчено ще одну характерну рису в сучасній національній деривації – помітна інтенсифікація комбінованого, або змішаного, словотворення: *біоочисник* “спеціальний концентрат на біологічній основі – суміш бактерій потужної дії, яка справляється з утилізацією жирів, фекалій, тканин, паперу, мийних засобів тощо”, *кібернаступ* “кібернетичний наступ”, *жінка-олігарх*, *сторителити* “доносити не лише цікаву інформацію, а й ідеї, досвід”, *дринкувати* “вживати алкогольний напій” та ін. Напр.: *Донатъ на кібернаступ ЗСУ. Будь з Україною* [<https://www.facebook.com/>]; *Секретар Ради національно безпеки і оборони Олексій Данілов заявив, що в Україні вже з’явилася жінка-олігарх* [<https://pik.net.ua>]. Помічено, що дещо менш продуктивно відбувається деривація шляхом поєднання лише питомих словотвірних ресурсів: *урокодавець* “той, хто дає уроки”, *свіжопригнаний*

(автомобіль) “який щойно пригнали”, рідноословлюватись “висловлюйтесь рідною мовою”, дрімун “особа, яка дримає” та ін. Пор.: Сучасний педагог-словесник – не **урокодавець**, запрограмований освітньою парадигмою; це креативна особистість з виразними національними рисами, майстер-дослідник [https://gapon.te.ua]; Уберігаймо свої душі, **рідноословлюємось!** [https://chtyvo.org.ua].

Традиційно для української мови найбільш продуктивним є морфологічний спосіб словотворення, а в ньому відповідно – суфіксація. Засвідчено, що слова різних лексико-граматичних класів найактивніше творяться за допомогою таких українських суфіксів: **-к(а)-, -ин(я), -иц(я), -ець, -ик, -ник, -ач, -юг(а), ун, -ість, -щин-, -нн(я), -ств-/цтв-, -н(я), -н-, -льн-, -ов-/ев-, -ськ-, -ува-, -и-, -і-, -о-**: ухлянтка, косметологиня, чарівливиця, тероборонець, тецеківець, ковідник, вигулювач, садюга, паркун, російщина, зрадофільство, хінкальня, спамний, грейдинговий, дизайнувати, байрактарити, трофеїти, медійно та багато ін. Пор.: Та він такий **ковідник**, як я баярина [https://twitter.com]; Люди мало поінформовані про алгоритми дії [стосовно загального процесу створення системи суспільної безпеки], навіть ті, хто на перших роках війни пережив обстріли та тимчасову окупацію, не мають можливості актуалізувати свої навички, що можуть бути корисними при нестандартних ситуаціях. Бо подібну комунікацію влади з людьми заведено вважати нагнітанням паніки та **зрадофільством** [https://tyzhden.ua]; Ми про те, що копірайтинг не повинен бути **спамним** інструментом для продажів [https://ideadigital.agency]; Соціалізуймося, творімо добро! Ви маєте неповторний шанс навчитися приборкати думки, **дизайнувати** та керувати соціальними ініціативами [fspo.udpu.edu.ua].

Як показує проаналізований матеріал, такі суфікси інтенсивніше сполучаються із запозиченими мотиваторами. Варто відзначити, що завдяки саме суфіксам особливо розширився синонімічний ряд із домінантою **убивати**: *двохсотити, утилізувати, кобзонити, могилізувати* тощо:

Українські воїни продовжують “**двохсотити**” російських “зеків”, завербованих у ПВК “Вагнер” [www.unian.ua]; Ватажка російської банди “Кусковські”, якого з тюрми забрали на фронт, під Бахмутом вже **утилізували** ЗСУ [https://cipro.com.ua] та ін.

Не менш продуктивними є також запозичені суфікси й суфіксоїди, які використовують для утворення різноманітних іменників: **-изацій/-ізацій-, -ацій-, -іст/ -ист, -изм/-ізм, -ант, -ат, -(і)ад-, -ман, -філ, -фоб, -фобій-, -терапій-, -цид, -гейт**: *могилізація, манікюрист, олігархат, саломан, правдотерапія, вагнергейт* та багато ін. Пор.: “**Могилізація**” в РФ триває: до Криму й під російський Ставрополь прибули тисячі солдатів (заголовок статті) [https://gazeta.ua]; “Сало – продукт, який надає силу та енергію, підтримує дух українців. А я – головний **саломан** країни”, – [Михайло] Поплавський [https://glavcom.ua]. Помічено, що названі вище постпозитивні форманти активніше поєднуються з питомими твірними основами, особливо негативного реєстру. Нерідко таку сполучуваність суфіксів і суфіксоїдів із мотиваторами здійснюють навмисно, зокрема в масмедійному, інтернетному й художньому дискурсах, для досягнення певного стилістичного ефекту, зумовленого обставинами комунікації: *совкізм, паханат, зрадофіл, відьмакіада* та ін. Пор.: **Совкізм** людей, що вважають себе провідними ідеологами українського патріотизму (чи так саме собою склалося) часто зашкалює [https://zig-master.livejournal.com]; “**Мета (закону [про мови] – Ред.) – розвал незалежної держави, знищення України як держави, тобто побудова малоросійського паханату при кремлівському каганаті**”, – переконаний Гриценко [https://tyzhden.ua]; **В середовищах зрадофілів і їхніх супротивників є різні, часто недружні між собою люди** [https://www.unian.ua].

Нормативну неусталеність на досліджуваному етапі розвитку української мови демонструє суфіксальна варіантність новотворів: *ухильник – ухильнець – ухильнт – ухиліст*. Напр.: *Військкомати почали публікувати в ЗМІ прізвища ухильників від армії* [https://tsn.ua]; *Усі ухильнці,*

які отримали декілька штрафів та не з'являються до ТЦК, будуть нести кримінальну відповідальність [https://suspilne.media]; Співробітники Національної поліції за нівроку в Україні виявити та заблокували 48 каналів переправки **ухилянців** за кордон [https://gazeta.ua]; На Закарпатті затримали групу із 10 **ухилистів** [https://www.ukr.net/news/criminal.html]. Уважаємо, що з часом, у процесі розвитку, мова обере один із варіантів, а інші або набудуть певних семантичних чи стилістичних відтінків, або поступово відійдуть на маргінеси лінгвальної системи, а то й зникнуть.

У сучасній українській мові продуктивними є також ряд префіксів і префіксоїдів, зокрема як питомих (**не-, напів-, спів-, недо-, над-, до-, за-, роз-, без-, між-, пере-, з-/с-, від-, перед, після-, проти-, на-**), так і запозичених (**супер-, анти-, де-, ре-, квазі-, екс-, нео-, пост-, псевдо-, міні-, мега-, гіпер-, пара-, нано-**). Прикладами є іменникові, прикметникові та поодинокі дієслівні новотвори, на зразок: *неватник, напівзомбі, недопарад, деофшиоризувати, квазіутворення, постковідний, псевдобіженець, гіпернаступ, мегазнахідка, нанопокриття, наднагальний, доковідний, накомп'ютеризувати* та багато ін. Пор.: *Бувають [в альпіністів] моменти, коли мозок переходить в анабіозний стан і все, ти вже не як людина, а як **напівзомбі*** [https://tsn.ua]; *лукашенко майже все: на **недопараді** біля путіна його терміново госпіталізували – намагаються відкапати* [https://kyiv.ukrainianwall.com]; *Путін роками намагався **деофшиоризувати** російські гроші і повернути їх у свої руки* [https://ua.korrespondent.net]; *Імовірно, **постковідний** синдром розвивається у кожній третій жінки й кожного п'ятого чоловіка* [https://gazeta.ua]; ***Псевдобіженці** з Іраку просили милостиню і лаяли Буша (заголовок статті)* [https://umoloda.kyiv.ua].

Характерна особливість аналізованого періоду – активізація творення різноманітних складних слів, деривованих морфологічним способом, істотно сприяє динаміці лексичного складу. Значна кількість таких одиниць

утворена основокладанням (композицією), зокрема як чистим (*маскошок, дисколіт, новоприсвоєння, зомбомашина, зрадперемога*), так із суфіксацією (*низькозарплатний, короткобазний, ніжнозвучний, новослів'я, російськомов'я*). Пор.: У документах стверджувалося, що **38-метровий дисколіт** за три хвилини набирає висоту 15 тисяч метрів і розвивав у горизонтальному польоті на цій висоті надзвукову швидкість – 2200 км/год. [<https://zhytomyrschyna.zt.ua>]; Там навіть неприхильний до **російськомов'я** українців Яр Славутич з Канади похвалив двомовну лірику Л. Ніколаєвської... [<https://www.pravda.com.ua/news/>].

В останні роки в українській мові помічено тенденцію до постійного чисельного зростання нових слів, утворених словоскладанням (юкстапозицією): *онлайн-щоденник, мотор-колесо, парамедик-волонтерка, суддя-хабарниця, шахрай-псевдоподатківець, колаборант-силовик, режим-ізгой* та багато ін. Напр. у контексті: *Самокат оснащений **мотор-колесом** спереду, що дозволяє йому легше долати підйоми на схилі* [<https://24tv.ua>]; *Прямих союзників у Кремля на міжнародній арені сьогодні майже не залишилося, якщо не брати до уваги одіозні **режими-ізгой**, на кшталт Білорусі, Північної Кореї, Сирії, Куби чи Венесуели* [<https://www.radiosvoboda.org>]. Як засвідчують дібраний матеріал і наведені приклади, крім нейтральних, утворюється значна кількість стилістично забарвлених слів, що є okazionalizмами. Такі одиниці нерідко створюють із метою вираження переважно негативно оцінної (*землемахінатор, рашозомбі, жирномордий, окупант-мародер, країна-людоджер*) або рідше – позитивно оцінної (*квітограй, людина-символ, людина-хорообрість*) маркованості. Пор.: **Окупант-мародер** зізнався, як позбувся награваного [<https://24tv.ua>]; *Екс-чемпіон світу* [В'ячеслав Сенченко. – О.С.]: “Росія – це **країна-людоджер, країна-терорист**” [<https://sport.ua/uk>]; “Сьогодні в бою загинув “Да Вінчі”, герой України, доброволець, **людина-символ, людина-хорообрість**, – Дмитро Коцюбайло. Босць 67-ї окремої

механізованої бригади, комбат. Загинув в бою під Бахмутом, у бою за Україну”, – сказав Зеленський [https://gazeta.ua].

У ХХІ сторіччі в українській мові активізується аббревіація різних типів, що є важливим засобом мовної економії. Особливо це стосується масмедійного, інтернетного й розмовного дискурсів, у яких ощадливе використання теле- та радіоефіру, газетного чи журнального простору, а також лінгвальних зусиль має вагоме значення. Засвідчено, що останнім часом в українській мові більш продуктивними є частковоскорочені утворення з такими аброморфемами, як: **кібер-** (кібервійна, кіберосвіта, кібервсесвіт, кіберпростір, кібератака, кіберзлочід, кібертерор, кібернападник, кіберзагроза, кіберцензура, кібервтручання), **політ-** (політбіженець, політперегони, політгрупа, політрепресія, політринок, політбізнесовий), **еко-** (екоїжса, екопродукція, екотуризм, екокрамниця, екомаркет), **держ-** (держфункціонер, держкерування, держтендер, держмова), **е-** (е-середовище, е-повідстка, е-голосування, е-урок, е-шарж). Пор.: У Кремлі прорахували, що контури обмежувальних “червоних ліній” виписані дуже нечітко, а це дає Путіну можливість агресивного маневрування, прикриваючись засобами масової дезінформації, корупцією в середовищі європейських політиків, **кібер-втручанням** та традиційним для росіян шпигунством [https://www.radiosvoboda.org]; Хубло вже грає на всіх напрямках, і контролює реакцію всіх, як закордону, так і внутрішнього **політринку** [https://forum.pravda.com.ua] та ін. Також відзначаємо активізацію деривації ініціальних аббревіатур (літерних і звукових): **ОТГ** – Об’єднана територіальна громада; **ТЦКСП** – Територіальний центр комплектування та соціальної підтримки; **ДФТГ** – Добровольче формування територіальної громади; **ЛСР** – легіон “Свобода Росії”; **ТОТ** – тимчасово окупована територія; **ОРТ** – освітня робототехніка; **БЕК** – безекіпажний катер; **ШІ** – штучний інтелект тощо.

Помічено наростання продуктивності універбації переважно у творенні колоквіальних слів або авторських

одиниць, деривованих із настановою під розмовність: *повномасштабка* “повномасштабна фаза російсько-української війни з 24 лютого 2022 року”, *дистанційка* “дистанційне навчання або робота”, *ядерка* “ядерна зброя або ядерна бомба”, *балістика* “балістичне озброєння”, *бустер* “бустерна доза”, *побічка* “побічний ефект”, *вебка* “вебкамера”, *безконтакт* “безконтактна оплата”, *ультрабюджетник* “ультрабюджетний виріб”, *біполярка* “біполярний розлад”, *похідник* “похідне утворення (одиниця)” та ін. Пор.: *Коли навалився коронавірус, більшість працівників нашої фірми відправили на дистанційку* [із розмовного мовлення]; *Смерті і “побічка” від вакцини Pfizer: більше маніпуляції, ніж правди* [<https://www.ukrinform.ua>]. Характерно, що такими словами нині активно послуговується не лише розмовне мовлення, а й інші дискурси, зокрема інтернетний, масмедійний і художній. Особливо це буває тоді, коли потрібно висловитися коротко й містко, та водночас із певною стилістичною настановою: *Північна Корея заявила про випробування підводної “ядерки”* [<https://ua.news>]; *ПриватБанк запустив новий “безконтакт” – оплату за QR-кодом у POS-терміналах* [<https://privatbank.ua>] та ін. Отже, як слушно зазначає Д. Сизонов, діє принцип *комунікативного стискування*, який виявляється в постійному відтворенні вдалих комунікативних форм, що краще передають думку автора медіаматеріалу [Сизонов 2024: 133]. Це ще раз засвідчує, що тенденція до орозмовлення в українській мові першої чверті ХХІ сторіччя виявляється надзвичайно дієво.

Виявлено, що телескопія також поступово набуває активності. Однак варто відзначити таку особливість: якщо в попередні десятиліття цей спосіб словотворення використовували переважно для продукування авторських неологізмів (*лукашизм*, *Ялинкович*, *Путлер*, *Донбабве*, *Даунбас*), то в останні роки активізувалася деривація загальнономовних нових одиниць: *АТОмобіль* (*АТО* + *автомобіль*), *бандерамобіль* (від *Бандера* + *автомобіль*), *марсокоптер* (*Марс* + *гелікоптер*), *маскомат* (від *маска* +

автомат), *молокомат* (від *молоко* + *автомат*), *бідноміка* (від *бідність* + *економіка*), *кавоголік* (від *кава* + *алкоголік*) та ін. Пор.: У Калуші освятили 12-й “*бандерамобіль*” на передову [<https://vikna.tv>]; “*Марсокоптер*”, розроблений для розрідженої атмосфери Марса, матиме чотири лопаті та важитиме менше двох кілограмів [<https://www.dw.com>]. Хоча цим способом також і далі досить активно продовжують okazіоналізми переважно в масмедійному й інтернетному дискурсах: *інтригація* (від *інтрига* + *інтеграція*), *пропагандон* (від *пропаганда* + *гандон*), *окупендум* (від *окупація* + *референдум*) та ін. Серед таких одиниць є чимало відонімів, що спроектовані на створення потрібного стилістичного ефекту та посилення суспільного осуду, зневаги й розвінчання: *ліліпутін* (від *ліліпут* + *Путін*), *путінівізор* (від *Путін* + *телевізор*), *путініюгенд* (від *Путін* + *Гітлер'югенд*), *бедламент* (від *бедлам* + *пармамент*) та ін. Характерно, що аналізований спосіб, запозичений із англійської мови, надзвичайно “прижився” в українській мові, оскільки є однією з форм мовної економії – сприяє передачі більшої інформації короткою формою.

Зібраний лексичний матеріал показує, що на сучасному етапі в інноваційних процесах малопродуктивними є безафіксний, або нульсуфіксальний (*сепар* ← *сепаратист*, *посил* ← *посилання*, *неформат* ← *неформатний*) і префіксально-суфіксальний способи (*безмов'я*, *зрелігійнення*, *онулювати*). Пор.: Журналіст нагадує, що в серпні 2014-го українські війська, які здебільшого склалися з добровольців, займали домінуючі висоти над Луганськом. “*Сепари*” буквально тікали з міста [<https://www.radiosvoboda.org>]; Важко говорити у період *безмов'я*, але я вірю, що ви є саме тим поколінням, яке створить нові термінології, ідеї, та теорії [<https://culture.ucu.edu.ua>]; “Ми не військові злочинці, своїх товаришів *обнулювати* та *трьохсотити* не збираємося. І виконувати злочинні накази ми не збираємося”, – заявили [російські] військовослужбовці на відео [<https://sprotyv.info>]. Як бачимо, безафіксним способом

утворюються переважно колоквиальні неологізми з метою економії мовних зусиль.

Проаналізований корпус дібраних нами нових одиниць засвідчує, що серед неморфологічних способів словотворення в цей період продуктивною є лише семантична деривація (лексико-семантичний спосіб). На сьогодні її як вторинну номінацію трактують по-різному, зокрема як: скорочення / розширення попередньої назви (О. Тараненко), утворення в мові будь-якого вторинного смислового знака (А. Загнітко), появи нових смислів у мовній комунікації (Л. Мацько), інтелектуального переосмислення мовних одиниць (Л. Шевченко) та ін. Вона істотно сприяє утвердженню національних структурно-семантичних особливостей у сучасній українській мові. Також характерно те, що такі новотвори вносять у комунікацію значний експресивно-емоційний заряд, нетрафаретно змальовують реалії, осіб, явища, події, дії, стани. Помічено, що переважна більшість неосемантів відбиває явний вплив позамовних факторів. Передусім головним із них є російсько-українська війна, яка слугувала потужним поштовхом для таких утворень. Так, до прикладу, спочатку лексема *кобзонити* мала значення “оспівувати правлячий російський режим і керівну верхівку”, як це робив свого часу Й. Кобзон (*Кобзон пояснив, чому його колеги не хочуть “кобзонити” у Криму та Донбасі* [<https://www.dero.ua>]), а з початком війни й після його смерті слово набуло нової семантики – “знищувати, убивати” (“*Залізний месник*” *поспішає кобзонити окупантів!* [<https://mc.today>])). Також нового мілітарного значення в останні роки набули кілька відомих іменників: *прихід* “вибух у результаті влучання ракети чи бомби”, *приліт* “влучання ворожої ракети, бомби чи снаряда в що-небудь”, *подарунок* “вибуховий пристрій”, *бавовна* “вибухи в Російській Федерації чи на військових і стратегічних об’єктах окупованих територій України”, *бандероль* “відправлення з України трупа російського окупанта в мішку” та ін.: “*Зламани хрести, розбиті. Хрести позносило. “Прихід”*”

просто у могилу. Фрагменти від пам'ятників порозліталися”, – розповів староста села [<https://vsn.ua>]; *На карті населені пункти росії, куди приїхала “бандероль” з України “Груз 200”, позначені значком у формі черепа з двома перехрещеними кістками. Чорний колір значка означає звичайних солдатів, червоний – офіцерський склад* [<https://konkurent.ua>].

Загально визнано, що метафора є одним із найбільш продуктивних інструментів збагачення й розвитку мови, а також виступає засобом концептуалізації дійсності та формування суспільних поглядів. Вона нерідко є важливим інструментом, зокрема в масмедіа, допомагаючи пояснити складні явища й події як в українському соціумі, так і в зарубіжжі через зрозумілі та доступні образи. Характерно, що більшість слів із новим значенням виникають як результат активної дії метафоризації, оскільки саме метафора відіграє значну роль у процесі надання оцінки особам, фактам, явищам, ознакам, діям, про які повідомляється, формує позитивне або негативне ставлення до них. Тобто метафори змінюють не тільки семантику в словах, а й модифікують стильовий і стилістичний статус лексичних одиниць. Зафіксовано різноманітні види метафор: *перевзуватися* ірон. “змінювати свої колишні погляди відповідно до кон'юнктури”; *алерген* “особа, яка викликає у когось дразливість через свою поведінку, виступає подразником”; *гаманець* “1) багатій; 2) спонсор”; *гурман* “той, хто любить щось вишукане, цікаве”; *заточений* “налаштований, націлений” та ін., що активно використовується в медійних контекстах.

Як бачимо, метафори – не лише художній засіб, але й важливий складник передачі культурних цінностей, мудрості, креативності та ідентичності українського народу. Зібраний матеріал показує, що неосемантив, які виникли в результаті метонімії, порівняно з метафоричними перенесеннями семантики, значно менше. Це одиниці, на зразок: *роздягальня* “спортсмени певної команди, пов'язані з роздягальною”; *ватник* “люмпенізована проросійськи

налаштована особа, яка носить ватник, люто ненавидить усе українське, підтримує російську загарбницьку політику; соціально-політична позиція таких людей суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу спочатку радянської, а згодом російської пропаганди”; гуччі “виріб, виготовлений фірмою “Гуччі (Gucci)” та ін. Напр.: *Футболісти Реалу додали головного болю своєму наставнику Карло Анчелотті у виборі основного голкіпера на час відсутності Тібо Куртуа, адже роздягальня позитивно відгукнулася про Андрія Луніна* [<https://sportnews.com.ua>]; *“Ватника” влаштовує середовище, уряд і власне життя, що видається йому цілком благополучним на тлі страшних змін, які відбуваються на екрані телевізора, зовні* [<https://day.kyiv.ua>] та ін.

Засвідчено лише поодинокі випадки конденсації словосполучення у слово-неосемант: *слуга* “представник партії “Слуга народу”. Напр.: *Серед іншого, “слуги” критикували уряд через провалену комунікацію* [газета “Україна молода”, 14.11.2019]. Як бачимо, видозміни значення відбуваються як у питомих, так і в переважно давно адаптованих запозичених словах.

У досліджувану добу з-поміж неморфологічних способів словотворення малопродуктивними виступають лексико-синтаксичний, або зрощеннєвий, (*здоров'язбереження, затридні, бандерадрон*) і морфолого-синтаксичний, або конверсія (*хінкальна, хотдожна, бургерна*).

Варто акцентувати увагу на ще одному важливому явищі в руслі антропоцентризму, яке інтенсифікувалося в останні десятиліття в українській мові, – новітня словотвірна фемінізація – складний, багатоаспектний і неоднозначно оцінюваний громадськістю феномен із усіма ознаками потужної динаміки [Архангельська 2019: 372]. Про її активізацію слушно зазначає О. Тараненко: “Активізація ролі жінок у виробництві та в суспільстві в цілому, зростання їхнього впливу на суспільне життя й розгортання жіночого руху привели до інтенсивного розвитку мовних засобів для позначення особи жіночої статі

за родом занять (професійною і суспільною діяльністю) та соціальним становищем (посадою, званням тощо), який спостерігається в різних європейських мовах з кінця XIX і особливо в XX–XXI ст. (в СРСР – ще в перші десятиліття його існування, в інших країнах особливо після Другої світової війни)” [Тараненко 2020: 25]. Зафіксовано як вдалі фемінативи (*жертводавиця, догравальниця, санкарка, омбудсменка, генералка, борчиня, плавчиня*), так і невдалі з погляду культури мови, естетики (*послиха / посолка, історикиня, адвокатеса, ботиха*). На нашу думку, замість останніх варто вживати одиниці, на зразок: *жінка-посол, жінка-історик, жінка-адвокат, жінка-бот*. Напр.: *Український колектив у чотирьох сетах обіграв “Шелмі Брно”*. *Найкращою за результативністю стала догравальниця “Прометей” Вікі Савар – 19 очок* [<https://xsport.ua>]; *У США дві сестри отримали звання генералок вперше за 224-річну історію американських Сухопутних військ* [<https://umoloda.kyiv.ua>] та ін.

У масмедійному, інтернетному й художньому дискурсах активізація вживання більшості фемінативів умотивоване притаманними їм яскравою образністю, експресивністю, емоційністю, влучністю та дотепністю, наближеністю до живого усного мовлення, що сприяє лаконічності в поданні матеріалу та приверненні уваги потенційного сприймача інформації.

У зв'язку з лібералізацією, демократизацією та вседозволеністю в українській мові цього часового зрізу спостерігаємо “оказіональний бум” і мовну гру в словотворенні. Нині такі неологічні одиниці автори породжують як за продуктивними, так і рідше – непродуктивними словотвірними моделями. Також у цих процесах деривація може відбуватися й за законом аналогії або калькування. Засвідчено, що в досліджуваний період творцями актуальних okazіоналізмів, відбиваючи сучасну соціодинаміку, виступають масмедійники, блогери, тіктокери, фейсбуківці й пересічні громадяни, рідше – письменники. Переконливими прикладами слугують

одиниці, на зразок: *всепропальці* “особи, які в усьому звинувачують владу”, *мизамирці* “прихильники капітуляції в українському соціумі”, *бульбофюрер* “самопроголошений президент Білорусі О. Лукашенко”, *оркофюрер* “президент Російської Федерації В. Путін”, *оркофашист*, *ватонаселення*, *відхенібрьоздити*, *закобзонити* “знищити, убити” та багато ін. Аналізовані одиниці деривовано з метою нестандартно, із значним зарядом експресії, влучності й дотепності номінувати ті чи ті реалії, явища, осіб, дії, процеси. Відомо, що оказіоналізми рідко поповнюють корпус нормативних лексем і стають кодифікованими. Однак, на нашу думку, слово *закобзонити* вже набуло ознак розмовної літературної одиниці. Так і інші вдало створені оказіоналізми можуть бути підхопленими й використуватися більшістю носіїв української мови. Варто акцентувати, що переважна більшість індивідуально-авторських новотворів виступають негативно оцінними. Нерідко вони є лайливими та вульгарними. Засвідчено, що позитивно оцінні оказіоналізми трапляються рідше: *землетрудич*, *словотерапія*, *рідноословлюватись* та ін. Пор.: *Слово лікувало і лікує людські душі. При їх правильному використанні слова набувають особливої магічної сили. Узагальнюючи, ми можемо скласти загальні правила усного мовлення, які відповідають визначенню – словотерапія* [<https://up.mk.ua>]; *Уберігаймо свої душі, рідноословлюймо!* [<https://chtyvo.org.ua>] та ін.

Як демонструють наведені вище численні новотвори, в українській мові досліджуваного часового зрізу серед частин мови істотно переважають іменники, особливо назви осіб. Останні свідчать про активізацію антропоцентричних інтенцій.

Отже, як бачимо, словотвірна система української мови зазнає істотного розвитку в першій чверті XXI ст. Вона надає значні можливості різним представникам народу виявити свою креативну діяльність. “Можливість постає як творча засада на мовний пошук, мовне конструювання, трансформацію як художньо-естетичний прийом.

Можливість є найбільш продуктивним і перспективним напрямком розвитку мови, її інтелектуалізації” [Шевченко 2001: 412].

На жаль, не все ідеально в сучасних словотвірних процесах. Нами зафіксовано також і деякі невдалі деривати, що не вражають естетикою та викликають неприємні асоціації: *сучліт*, *сучарт*, *дрищик* та ін. Пор.: *Під дах конкурсу запрошують українських та іноземних кураторів до 40 років, які здатні пов'язати **сучарт** із традиціями українського мистецтва і представити свої концепції вкупі з артефактами в провідних вітчизняних музеях* [<https://umoloda.kyiv.ua>]; *Аж раптом у певний момент стало очевидно, що це одне-надцять-сто-більше видань сформували цілий пласт **сучліту**, який неможливо ігнорувати* [<https://tyzhden.ua>]. У розмовному, інтернетному, масмедійному та й у художньому дискурсах засвідчено небажані нові утворення, зокрема лайливі й вульгарні, на зразок: *кремляді, всепропадли, лайнюк, лайномет, оркобидло, гівнокомандувач, мордило* та ін. Пор.: *Медійний лайномет Андрій Карпов відпрацьовує липецьку зарплатню* [@bastion_tv]; *Порохоботський лайномет знову попереду підбрехачів* [<https://t.me>]; *Чому бандюківське **оркобидло** так полюбляє обмазуватися православ'ям та іконами?* [<https://x.com>]; *Антон з'явився на п'ятому поверсі готелю “Лівадія” вранці наступного дня. Стрижений **мордило**, що сидів у кріслі біля порт'є, відклав убік порножурнал. – Тебе каго нада?* [Андрій Кокотюха]. На жаль, зібраний матеріал засвідчує, що тенденція до вульгаризації в українській мові поступово набирає обертів. Уважаємо, що цьому процесові головню сприяє російсько-українська війна, а також негативні явища й процеси всередині держави – корупція, здирництво, порушення законів високопосадовцями та ін.

Нові запозичення – друге важливе джерело, що сприяє динаміці лексико-семантичної системи. Такі одиниці – своєрідне знаряддя пізнання світу, переймання досягнень у науці, техніці, військовій справі, медицині, культурі в інших народів, передусім високорозвинених. Оскільки нині Україна

стала відкритою та демоератичною державою, яка все більше орієнтується на західноєвропейський світ, це спричиняє динамізм іншомовних входжень передусім на лексико-семантичному рівні. Нові запозичення сприяють істотному розширенню знань, ерудиції українців, поглибленню свідомості, їхній інтелектуалізації. Про це слушно зауважила одна з відомих українських науковиць: “Концептуальність теорії мовної інтелектуалізації виявлена і значною мірою представлена в розкритті закономірностей відтворення в національній мові світовідчуття й світорозуміння народу в його цивілізаційних змінах. Основний цивілізаційний критерій людства – інтелект. Відповідно й інтелектуалізація мови полягає в рухомому процесуальному становленні мовної системи, вдосконаленні її семантико-структурної організації, функцій, репрезентації мовних форм еволюціонуючої національної свідомості та їх відповідності структурі інтелектуального пізнання” [Шевченко 2001: 139].

У першій чверті XXI сторіччя активному входженню та вживанню новозапозичених слів (особливо в інтернет-дискурсі та в ЗМІ), сприяв ряд чинників як екстралінгвального, так і інтралінгвального характеру. Серед позамовних варто виділити: 1) науково-технічний прогрес, інформатизація, комп'ютеризація та інтернетизація в глобальному масштабі; 2) вплив мови-джерела (США, Велика Британія, Канада), пов'язаний із політико-економічним авторитетом держави; 3) відкритість України: інтенсифікація міжкультурної комунікації в галузі науки, техніки, економіки, туризму, мистецтва та ін., що сприяє активізації комунікації з носіями інших мов; 4) посилення діяльності іноземних фірм, релігійних організацій і сект в Україні; 5) дифузія термінів-інтернаціоналізмів, замість яких українська мова ще не створила адекватного відповідника; 6) використання іншомовної лексеми, із метою коротко описати певну реалію чи поняття одним словом; 7) зростання рівня освіченості журналістів і більшості громадян України, зокрема оволодіння іноземними мовами; білінгвізм; 8) мода на іншомовні слова і запозичення, естетичні смаки українців

(особливо молодого покоління), які надають мовленню оригінальності, незвичності, престижності та багато ін. До інтралінгвальних факторів відносимо такі: 1) системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її рівнів та елементів; 2) тенденція до інтеграції елементів мови; 3) номінативна безвихідь або внутрішньомовна потреба в називанні нової реальії чи поняття і їх відсутність у базі мови реципієнта (передусім стосовно різноманітних термінів); 4) принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; 5) практична потреба у семантичному або стилістичному розмежуванні внутрішньо близьких, однак усе-таки різних понять для їх уточнення; 6) прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності; 7) дія аналогічних тенденцій тощо.

Зібраний матеріал засвідчив, що серед іншомовних слів у досліджуваній період значно переважають англіцизми й американізми (понад 80 %). Саме англломовні неологізми на сьогодні найактивніше проникають до словника сучасного українця, поширюючись у масовій комунікації [Шевченко, Сизонов 2022; Сизонов 2024]. Цей процес відбувається під впливом потужної глобалізації та інтернаціоналізації. Варто наголосити, що саме останні сприяють активному входженню термінів із різноманітних галузей знань, які домінують із-поміж новозапозичень. Про це також твердить науковиця М. Навальна: “глобалізаційні процеси спричинили переважно термінологічні запозичення до українського лексикону” [Навальна 2011: 8]. Так, в останні десятиліття українська мова поповнилася такими спеціальними словами: 1) соціально-економічними: *дрейзинг, субброкер, реферал, хедж-фонд / гедж-фонд* та ін.; 2) суспільно-політичними: *трендвотчинг, астротурфінг, спін-дóктор / спіндóктор* та ін.; 3) технічними: *скринкáстинг, форк, айдро́п, фічефон* та ін.; 4) науковими: *топкварк, прайс-кеп, нетлінгвістика* та ін.; 5) медичними: *антиейджинг, чек-ап, донанемаб* та ін.; 6) спортивними: *футго́льф, фістбол, семі-контакт* та ін.; 7) мистецькими: *фан-арт, бенгер, шоуранер* та ін. Пор. у контекстах: *Куплені українцями акції перебувають на*

рахунку іноземного брокера, який зберігає їх на користь українського **субброкера**, який, своєю чергою, зберігає їх на користь своїх клієнтів [https://finclub.net]; **Спін-доктор** – це *Pr-Фахівець*, який за рахунок застосування комплексної системи інструментів, приймань, форм і методів в області PR “лікує” (виправляє) події, що є результатом чорного PR, тобто він займається подачею події в більш сприятливому вигляді, виправленням висвітлення публікацій, виступів, події в мас-медіа після того, як інформаційний розвиток прийняв несприятливий відтінок і ситуація одержала негативний імпульс [https://slovotvir.org.ua]; **Скринкастинг** найчастіше використовують для створення лекцій з предметів, що стосуються комп’ютерних технологій: програмування, вебдизайн, обробка фотографій, монтаж відео [https://www.researchgate.net]; Зараз стає популярним кардіологічний постковідний **чек-ап** [https://zn.ua]; Андрій запропонував завтра зіграти в **футгольф** [https://www.k1.ua]; Слідом за Меліссою Макбрайд спін-офф залишила **шоураннер** Анджела Кенг [https://www.ukr.net]. Отже, входження значної кількості різноманітних термінів у сучасну українську мову сприяє заповненню спеціальних лакун, а також адаптації національної терміносистеми до міжнародних стандартів.

Звичайно, крім термінів із різних царин, у рідну мову входять також і чужизми на позначення побутових реалій: *лонгслів* (від англ. – *long* – довгий, *sleeve* – рукав) “футболка, термобілизна, нижня білизна, тренувальний одяг із довгим рукавом”; *кранчі* (із англ. *crunches*) “хрусткі пластівці, багаті на клітковину, цінні вітаміни та мінерали, запечені до хрусткої скоринки з горіхами й сухофруктами або іншими корисними продуктами”; *трайфл* (англ. *trifle*) “багатошаровий десерт, який можна знайти в британській та інших кухнях” та ін., що активно використовується в медійному просторі.

Відзначаємо, що в студійований нами період дифузія з інших мов є не такою значною. Названі входження, порівняно з англіцизмами, становлять невеликий відсоток

(за нашими підрахунками біля 20%). Так, у XXI ст. в українській мові почали функціонувати нові слова з 1) італійської (*гуанчале, панакота, лімончело* та ін.); 2) французької (*кавіст, крокембуш* та ін.); 3) іспанської (*гаспачо, тортилья* та ін.); 4) японської (*ікігай, карі, компейто* та ін.); 5) німецької (*берлінери, брюкенклас* та ін.) мов. Як бачимо, наведені вище новозапозичення – це здебільшого колишні екзотизми, що завдяки глобалізації стали активніше вживатися в сучасній українській мові.

Варто наголосити, що в останні роки, зокрема у зв'язку з російсько-українською війною, різко зменшилася кількість входжень із російської мови. Це окремі одиниці, на зразок: *сарафанка* “найпростіший і давній спосіб усного обміну інформацією та безкоштовної реклами”, *прильот/приліт* “влучання ворожої ракети чи снаряда в що-небудь”, *поребрик* “1) вузька смуга з каміння, плит і т. ін., що відокремлює проїжджу частину вулиці від тротуарів; 2) перен. Російська Федерація”, *вдячечка* “подяка”. Зауважимо, що останнє слово є невдалою калькою російської розмовної одиниці *благодарочка*. Напр. у контексті: *Росія продовжує цинічно обстрілювати Сумщину: за день зафіксували понад 80 “прильотів”* [<https://tsn.ua>]; *Полтавщина: пізно ввечері стався “приліт” по об'єкту господарської інфраструктури в одному з сіл області* [<https://day.kyiv.ua>]; *Наважуся припустити, що наше скажімо, „вдячечка”:) нічим не відрізнялося б ні від „благодарю”, ні від „благодарочки”* [<https://texty.org.ua>].

Варто зацентувати, що нові запозичення – це не лише позитивне явище, як було зазначено вище. Певна частина таких слів є небажаною або й навіть шкідливою, оскільки нівелює національну специфіку української мови, розхитує та руйнує її лексико-семантичні особливості. Недоречне вживання деяких іншомовних неологізмів робить комунікацію малозрозумілою, засміченою. Якщо є кращі українські відповідники до новозапозичень, то варто надавати перевагу саме їм, адже вони є зрозумілішими, нерідко милозвучнішими, легше запам'ятовується

й сприймаються громадянами. Так, наприклад, доречніше використовувати *вечірка* замість *паті*, *невдача*, *провал*, *халепка* замість *факап*, *наставник*, *порадник* замість *тьютор*, *стінопис* замість *мурал*, *кутовий* замість *корнер* та ін. На жаль, нині спостерігаємо ще одну негативну тенденцію – зростання кількості варваризмів, зокрема в латинській графіці: *COVID-19*, *afterparty*, *stand-by*, *plus-size*, *non-paper*, *hate* та ін. Пор.: 2127 пунктів щеплення для імунпрофілактики **COVID-19** розпочнуть працювати в Україні з 28 квітня [<http://ukurier.gov.ua>]; Як стверджує автор, головна ідея цього документу, який наразі перебуває у статусі “**non-paper**”, полягає в тому, що після підписання і ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС Німеччина має розділити політичну й економічну відповідальність за Україну [<https://zn.ua>]. Також небажаним є використання напівварваризмів, на зразок: *bluetooth-навушники*, *OLED-панель*, *DDOS-атака* тощо. Напр.: *А з захистом від DDOS-атак у нас взагалі епічно* [<https://zn.ua>].

Традиційно, починаючи ще з періоду формування нової української мови, важливим джерелом збагачення лексико-семантичної системи української мови та її динаміки були й залишаються розмовні слова. Так, у ХХІ столітті рідна мова поповнилася в результаті протистояння окниженню чималим масивом названих слів, на кшталт: *маєчка* “поліетиленовий одноразовий кульочок із ручками”, *залізо* “металева гривня певного номіналу”, *додайка* “додаток до основної порції”, *стопати* “зупиняти автомобіль або інший транспортний засіб, щоб підїхати в ньому”, *замануха* “заманювання”, *бюджетник* “студент, який здобуває освіту на бюджетній формі навчання”, *перф* “перфоратор” та ін. Напр.: *Вам який подати кульочок? Маєчку?* [із розмовного мовлення]; *Ось орієнтовні розцінки за один одноразовий кульочок. За подальше безкоштовне розповсюдження так званих “маєчок” підприємців битимуть гривнею* [<https://zaxid.net>]; *Також у Коді цікавилися, чи дякував його хтось з клієнтів, яких він “ощасливив” додатковим нагетсом. Чоловік відповів, що обслуговував клієнтів на*

автомобілях, тому про “**додайку**” вони дізнавалися, коли приїжджали додому [<https://tsn.ua>]; Запропонований додатково до основного товар завжди діє, як “**замануха**”. Це може бути і поясок до сукні, і серезки, іноді навіть додатковий товар не до цієї речі, а просто як **замануха**. Наприклад, рушник. З взуття – устілки, колготки, крем по догляду [<https://www.stb.ua/dobre/ua/>]. Варто акцентувати, що виникнення багатьох розмовних одиниць сприяли відомі екстралінгвальні чинники, які діяли в останні роки в українському соціумі: *ковідка* “зменшено-пестливе від *ковід*, тобто хвороба, яку викликає Sars-CoV-2”, *карантинка* “фото з часу перебування в самоізоляції”, *дистанційка* “дистанційне навчання або робота”, *хаймарсити* “нищити ворога”, *ждун* “мешканець України, який чекає на прихід російських загарбників” та ін. Пор.: *Здається, серед усіх глобальних бід людства, не спричинених безпосередньо нашим видом, як мінімум 4 за останнє століття спричинені вірусами. “Іспанка” – рак – СНІД – “ковідка”* [<https://day.kyiv.ua>]; *Серед людей на Донеччині, Луганщині й Харківському напрямку є велика частка ждунів, які чекають ковбасу по рубль тридцять, кірпічний хліб і російську владу* [<https://tyzhden.ua>]. Цікаво, що потужне входження запозичень нині впливає й на розмовне словотворення. Іншомовні слова можуть слугувати мотиваторами для колоквіалізмів, деривованих уже на українському ґрунті: *бьоздик* (від англ. *birthday*) “день народження”, *дьютик* (від англ. *duty free*) “крамниця безмитної торгівлі (переважно в аеропорті)”, *крейзонутий* (від англ. *crazy*) “божевільний; розумово обмежений, нетямущий”, *зомбак* (від *zombi*, що, імовірно, походить із мов банту) “той, хто беззастережно підкоряється волі іншої людини” та ін. Пор.: *Вранці ти прокинувся і випадково загадавши, що у Михалича завтра бьоздик (норм слово, не чіпляйтесь), а шо йому підігнати – взагалі без поняття* [<https://www.instagram.com>]. Тут ми бачимо взаємодію різних за походженням словотвірних засобів, як за допомогою українських афіксів книжність переходить у розмовність.

Засвідчено, що серед нових колоквіалізмів переважають стилістично марковані утворення – негативно й позитивно оцінні. Так, за характером конотативних сем у неологізмах зафіксовано різні види розмовності, як-от: 1) жартівлива: *біткоїн* “металева гривня певного номіналу”, *пензлювати* “йти”; 2) зневажлива: *вірусняк*, “віруси”, *рекетня* збірн., “рекетири”; 3) зневажливо-іронічна: *папіряччя* “зібрання документів, праць у паперовому форматі”, *держак* “державний секретар”; 4) вульгарна: *тушкомерзота*, *ковідіот*, *совкобидло*, *оркобидло* та ін. Напр.: – *Що ти мені цілу купу біткоїнів насипав?! Дай решту паперовими гривнями!* [із розмовного мовлення]; – *Цікаво, – задираючи голову, сказав Барабаш, – а там рекетня є?* (Л.Кононович); *Проводив подібні переговори саме “держак” (так народ прозвав держсекретарів) Журавський* [<https://umoloda.kyiv.ua>]; *Основний ресурс Москви – совкобидло* [<https://m.youtube.com>]; *Чому бандюківське оркобидло так любить обмазуватися православ'ям та іконами?* [<https://x.com>]. На нашу думку, нові розмовні слова, функціонуючи в різних дискурсах із нейтральним лексемами, сприяють пожвавленню викладу, вносять певну емоційність, експресію, образність, є більш переконливими й дохідливими для реципієнтів. Помічено, що на сьогодні колоквіальні неологізми особливо інтенсивно використовують автори в інтернет-комунікації та в медіамовленні, допомагаючи авторам наблизитися до реципієнтів, а також нерідко передають реакцію останніх у коментарях, діалогах, полілогах, виступах та ін. Як бачимо, впливає доречний висновок: “Тенденції розвитку розмовного стилю української мови відбивають глибинну взаємозалежність соціальної та культурної перспективи сучасної держави і статусу в ній літературної мови українського народу” [Шевченко 2008: 9].

Розвитку сучасного українського лексику в руслі орозмовлення сприяють різноманітні соціальні діалектизми – жаргонізми й арготизми. Із цього приводу відома українська лінгвістка Л. Шевченко слушно зазначає: “Активні процеси

в розмовному стилі української мови (а ми додамо, що також і в інтернет-, і в медіадискурсі – О. С.) передусім позначені чисельністю і частотністю використання сленгових, жаргонних і просторічних мовних одиниць як вияву мовної свідомості соціуму перехідного періоду кардинальної зміни соціально-політичного устрою держави, вияву інтерференції і взаємовпливу мов у сучасному глобалізованому світі” [Шевченко 2008: 13-14]. Закономірно, що з початком російсько-української війни значно активізувалося творення мілітарних соціолектизмів, які інтенсивно функціонують не лише в розмовному дискурсі, а й у різних медіа та інтернеті, через що стають відомими широкому колові мовців: *пташка* “безпілотний літальний апарат, вертоліт або літак”, *монед* “безпілотний літаючий апарат іранського виробництва “Shahed-136”, *дискотека* “активні бойові дії”, *маршрутка* “бойова машина піхоти з особовим складом ворога”, *покемон* “кулемет Калашникова модернізований”, *нора* “бліндаж” тощо. Пор.: *Як працюють українські воїни та їхні “пташки” на нулі: захопليه відео* [https://24tv.ua]; *Над Дніпропетровщиною літали ворожі “монеди”, спрацювала ППО – голова облради* [https://www.pravda.com.ua]; *Десантники показали, як нищать “маршрутки” росіян* [https://www.ukr.net]. Нині світова й українська спільноти перейшли до наступного етапу свого розвитку – інформаційної доби, у якій провідне положення посідають комп'ютеризація та інформатика, а також телефонія, а тому прикладами жаргонізмів із названих царин слугують одиниці, на зразок: *адмінка* “панель адміністратора”, *іменка* “іменна сторінка інтернет-користувача”, *бан* “1) обмеження доступу користувача до певного сайту; 2) заборона”, *забанити* “заборонити доступ, право відповідати на дописи й тому подібні обмеження для користувача (в інтернеті)”, *проц* “центральний процесор” тощо: *Захоплюється [Юрко Зелений] мовознавством, зокрема – вишукує питома слов'янську лексику. Деякі слова виносить на обговорення на своїй “іменці” – іменній сторінці* [https://gazeta.ua]. Серед молодіжних соціолектизмів, що активізувалися в останні

роки, варто назвати одиниці, на зразок: *дичина* “маячня, нісенітниця”, *шеймити* “соромити, критикувати, засуджувати поведінку (зазвичай в інтернеті), *пумки* “кросівки фірми “Puma”, *парохід* “той, хто не пропускає заняття, ходить на пари” та ін. Пор.: *Вона постійно шеймить свого брата за його незадовільні оцінки* [<https://slovotvir.org.ua>]; *Побратим придбав пумки на літо* [із розмовного мовлення]. В сучасному автомобільному жаргоні активно побутують слова, на кшталт: *безлімітка* “автомобіль із безлімітною швидкістю”, *гібрид* “гібридний автомобіль”, *електричка* “автомобіль з електричним двигуном, що живиться від акумуляторів, установлених на цій же машині; електромобіль”, *гірлянда* “проблискові маячки різних кольорів, встановлені на даху автомобіля”, *гаситися* “зменшувати швидкість, гальмувати” тощо: *Тепер [після зміни двигуна] гібрид здатний розганятися до 100 км/год лише за 4,5 секунди, а його максимальна швидкість досягає 240 км/год.* [<https://www.ukr.net>]. Із-поміж спортивних соціолектизмів нині активно функціонують такі: *здуватися* “програвати”, *закамбечити* “програючи в ході матчу, відігратися та в результаті досягти нічиєї або й перемогти”, *вежа* “вища ліга”, *фіналка* “фінальна частина турніру з покеру”, *гарбуз* “борець сумо” та ін. Пор.: *Наразі саме Андерсон є чіп-лідером турніра, проте й у Вайзмана третій стек, що дає непогані перспективи на фіналку...* [<https://ua.tribuna.com/uk/poker>].

Сучасний жаргон журналістів представлений одиницями, на кшталт: *цегла* “стандартний сюжет новин”, *борзописець* “журналіст, який пише багато, але погано, *жуйка* “пережовування в матеріалі фактів, прізвищ, цифр” та ін. Пор.: *Телемарафон треба однозначно відміняти. Це жуйка, яку неможливо дивитися, але люди це споживають, бо іншого немає. Люди звикли дивитися телевізор. Але це перетворилося просто на рупор влади – і більше нічого* [<https://zmina.ua>]. Засвідчено також наукові соціолектизми, які трапляються рідше: *дисер* / *дисертуха* “дисертація”, *мурзилка*, *смітник* “український або зарубіжний збірник чи

журнал, у якому за гроші друкують всевдонаукові праці”. Напр.: “...Серед цих журналів дуже багато настільки недобросовісних видань, що справжні вчені називають їх *мурзилками*, або *смітниками*, більш пристойного слова для них підібрати не можна”, – каже Войтенко [https://zn.ua]. Варто акцентувати, що частина соціалектизмів, які активно “розкручують” у масмедійному й інтернетному дискурсах, поступово набуває статусу розмовних літературних слів. До них можна віднести лексеми, на зразок: *нуль*, *передок* “передова; частина лінії оборони, найближча до ворога”, *висіти* “не реагувати на зовнішні подразники –натискання клавіш чи кнопок миші (про операційну систему або програму)”, *підрізати* “несподівано стрімко обігнати який-небудь транспортний засіб (переважно авто), перешкоджаючи його подальшому рухові, створивши аварійну або близьку до неї ситуацію на дорозі”, *вангувати* “передбачати”, *закладка* “вид схованки (у наркоманів)”, *джинса* “замовлена, проплачена стаття, що містить компромат або рекламу” тощо. На нашу думку, такі одиниць уже мають бути зафіксованими нормативними лексикографічними працями.

Ще один різновид соціальних діалектизмів, зокрема арготизми, певним чином сприяють динаміці лексичного складу української мови ХХІ стор. Незважаючи на те, що такі лексеми характерні для людей закритої спільноти, в останні десятиліття вони активно вживаються у розмовному, масмедійному та інтернетному дискурсах, рідше – у художньому. Засвідчено використання названих соціалектизмів передусім кримінального походження: *ліпило / ліпила* “лікар”, *дерібанити* “здійснювати незаконний поділ, привласнення земель, майна, коштів і т. ін.”, *шлепер* “вагонний злодій”, *пахан* “особа, яка очолює злочинне угруповання”, *стрілка* “місце зустрічі, під час якої вирішують певні проблеми (найчастіше шляхом застосування фізичної сили)”, *жмур* “покійник, труп” та ін. Пор.: *Заповідні ліси Закарпаття продовжують*

немилосердно дерібанити місцеві посадовці
 [https://umoloda.kyiv.ua].

Також певною мірою сприяють динамічному розвитку лексико-семантичної системи сучасної української мови також актуалізовані, або ревіталізовані, одиниці (так звані функційні неологізми): *томос, справочинство, виш, речник, середмістя, перемитники, перемитництво, кашлюк, забій, правець, реченець* тощо. Важливо відзначити, що останнє з названих слів є питомим і поступово заміняє небажане запозичення з англійської мови *дедлайн* “кінцевий термін, до якого має бути виконане певне завдання”. Пор.: *Коли впродовж останнього часу мовний колектив зумів повернути до активного вжитку іменники речник, середмістя, перемитники, перемитництво та ін., то немає жодних підстав для того, щоб реченець опинився серед запорошеного забуття* [http://www.golos.com.ua].

Відомо, що лексико-семантична система будь-якої мови не тільки збагачується, але й, так би мовити, позбувається частини одиниць, відправляючи їх на периферію. Так, в останні десятиліття пасивізованим, тобто історизмами, стали слова, на зразок: *пейджер, беркутівець, беркутня, даївець, міліція, міліціонер, міліцейський* та ін. Це сталося тому, що названі реалії та поняття вийшли з вжитку або й зовсім зникли, замінившись іншими (наприклад: названі останніми лексеми нині мають відповідники – *поліція, поліцейський*).

Отже, українська лексико-семантична система нині розвивається надзвичайно динамічно, істотно збагачується як кількісно, так і якісно. Проаналізовані мовні одиниці відбивають особливості освоєння активно змінюваного світу українцями, є засобом утілення їхньої мовної картини світу. Нині різноманітні неологізми слугують не лише засобом номінації чи емоційно-експресивного висловлення думки авторами, які їх створили або запозичили в готовому вигляді, а й віддзеркалюють актуальні соціально-політичні, мілітарні, економічні, медичні, культурні, спортивні та ін. важливі явища й процеси сучасного динамічного інформатизованого світу. Виявлено, що в першій чверті ХХІ сторіччя найбільш

дієвими джерелами поповнення лексико-семантичної підсистеми української мови є словотворення, запозичення (головно англіцизми), розмовні одиниці, а також почасти субстандартні й актуалізовані слова. Засвідчено істотне збільшення числа фемінативних утворень, одиниць, пов'язаних із російсько-українською війною, різноманітних okazionalizmів тощо.

Література

Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.

Карпіловська Є. Нова Україна в словотвірній номінації : зміни в мовному кресленні світу. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 91-109.

Космеда Т., Осіпова Т., Сліпецька В. Зміни в комунікації та мовомисленні українців в епоху коронавірусної пандемії : інноваційна креативність. *Theoria et historia scientiarum*. Vol. XVIII. Ed. Nicolaus Copernicus University 2021. С. 27-47.

Навальна М. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст.: [монографія]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

Сизонов Д.Ю. Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024. 439 с.

Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 33-39.

Тараненко О.О. Явище мовного андроцентризму і сучасний рух за гендерну рівність. *Мовознавство*. 2020. № 2. С. 20-46.

Шевченко Л.І. Активні процеси в розмовному стилі української мови : культурний простір і мовна свідомість соціуму. *Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика*. 2008. Вип. 16. С. 9-15.

Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : [монографія]. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2001. 478 с.

Шевченко Л.І. Горизонтами модерної лінгвістики : [монографія] / Уклад. : Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. 317 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2017. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. Ч.1. 120 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських мас-медіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч.2. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2020. Ч.3. 119 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2021. Ч. 4. 100 с.

Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа : словник. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2022. Ч. 5. 359 с.

Шевченко Л.І. Українська неолінгвістика : пошуковий простір, напрями, проблеми. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 22-30.

Овсейчик С.В. – кандидат філологічних наук, асистент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Олексенко О.А. – кандидат філологічних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди).

П'ятецька О.В. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Радзівська Т.В. – доктор філологічних наук, професор (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України).

Радишевський Р.П. – академік НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Сизонов Д.Ю. – доктор філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Снитко О.С. – доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Стишов О.А. – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка).

Шевченко Л.І. – член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Шулінова Л.В. – кандидат філологічних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

Ярмак В.І. – доктор філологічних наук, доцент (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України).